

گردشگری زنان

فرصت‌ها و تنگناها از دیدگاه اسلام

دکتر مهری اذانی

استادیار گروه جغرافیا

دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد

هدا زال

کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری

دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد

چکیده

شکی نیست که گردشگری به عنوان مقوله اقتصادی و فرهنگی در جهان مطرح و به لحاظ فقهی در دین اسلام بسیار توصیه شده است. اما در این میان بحثی ویژه زنان مسلمان و غیر مسلمان نیز پدید می‌آید که در خور بررسی است. پرداختن به گردشگری زنان به ویژه زنان مسلمان از مهم‌ترین موضوعاتی است که کمتر به آن پرداخته شده است. خداوند بر حضور اجتماعی زنان در کتاب مقدس ما مسلمانان (قرآن) واحادیث نبوی تأکید نموده است. البته رعایت شئون اسلامی واحکام آن و چگونگی رفتار زنان در سفر دارای اهمیت است.

هدف این پژوهش بررسی گردشگری زنان، فرصت‌ها و تنگناها از دیدگاه اسلام می‌باشد. روش پژوهش توصیفی - موردی است. از یافته‌های این پژوهش می‌توان به اهمیت سیر و سفر در اسلام جهت بسترسازی ارتباط با خالق یکتا و ضرورت سفر برای زنان و مردان و ویژگیهای گردشگری زنان در اسلام و نقش آثار به جامانده از این گردشگری و تشابهات گردشگری زنان مسلمان و غیر مسلمان اشاره نمود. **واژه‌های کلیدی:** زن گردشگر، مشروعیت، محدودیت، حکم حکومتی، گردشگری اسلامی.

مقدمه

توصیه به گردشگری در فقه اسلام و پرداختن به آن از لحاظ شرعی همواره مدنظر بوده است. کتاب مقدس قرآن همواره مردم را به سیر و سیاحت در جهان تشویق نموده است. در این رابطه است که کلیه سیاست گذاری‌ها در صنعت گردشگری اسلامی برگرفته از احکام اسلامی بوده که با توجه به محدودیت‌ها، تنگناها و یا توان‌ها در کشور اسلامی متفاوت می‌باشد.

در اسلام اعتقاد بر این است که باید حد و فاصله برداشته شود، انسانها به یکدیگر نزدیک شوند و برای این است که دین اسلام جهانگیر گردد. لازم است که بین انسان‌ها مرادوات انجام گیرد و این جز از طریق «هجرت» از نقطه‌ای به نقطه دیگر و گردشگری میسر نخواهد بود. (اذانی، ۱۳۷۹، ص ۳) خداوند در سوره مبارکه‌ی انفال آیه‌های ۷۳ تا ۷۵ و الروم آیه‌های ۴۰ تا ۴۴، الاعراف آیه‌های ۵۶ تا ۵۹ بشر را به سیر و سیاحت در زمین دعوت کرده

تا جهان را بنگرند و خدای خویش را به جهت نعمت‌هایی که برای بشر قرار داده است شکرگزار باشند. در کتاب آسمانی انسان‌ها را به شناخت نسبت به یکدیگر دعوت نموده تا بدین وسیله ملت‌ها و خاندان‌های گوناگون یکدیگر را بهتر بشناسند. (سوره حجرات آیه ۱۳)

و یا در سوره حج آیه‌های ۲۹ و ۳۰ مردم را به عمل حج فرا می‌خواند. قرآن و اسلام، گردشگری و زمین‌گردی را صرفاً عامل و ابزار اقتصادی نمی‌شناسد بلکه آن را ابزار رشد معنوی می‌داند. علی‌رغم برخوردهای شدید سیاسی که در قرون وسطی مشاهده می‌گردید بین تمام کشورهای اسلامی روابطی وجود داشت که نه تنها معاملات تجاری را رونق می‌داد بلکه امکان توسعه و به دنبال آن پیشرفت‌های فرهنگی را نیز میسر می‌ساخت. (مدرسی، ب، س، ص ۴) در بعد معنوی سفر «روزه» که یکی از احکام فروع دین است در سوره بقره آیات ۱۸۳ تا ۱۸۵ ادای این فریضه واجب را به صورت گرفتن قضای آن مقرر فرموده است که این نشان دهنده رعایت حال مسافر هنگام سفر است. (اذانی، ۱۳۷۹، ص ۵)

برخی آثار گردشگری زنان در جهان و ایران

ایجاد یک فرصت اجتماعی برای زنان کارسختی است. به ویژه اگر این کار در حیطه‌ی مسایل جهانگردی و گردشگری باشد. سازمان گردشگری (UNWTO) نیز در نظر دارد به منظور توسعه‌ی گردشگری زنان در جهان، نیروهای توسعه‌ی سرمایه‌گذاری سازمان ملل را برای توسعه گردشگری در این بخش گردهم آورد تا برنامه‌های ویژه‌ای را برای تقویت نقش زنان در گردشگری جهان طراحی کنند.

اخیراً نیز کتابی از سوی یک نویسنده‌ی آمریکایی در خصوص معرفی مکان‌های گردشگری که محبوب زنان است در جهان نوشته شده است. گرچه مکان‌های گردشگری و توریستی اختصاصی بانوان بسیار کم هستند اما این موضوع که نویسنده‌ی آمریکایی توانسته است صد مورد را در کل جهان برشمرد، جای بسی امیدواری است. در ایران برنامه‌های گردشگری در سطح استان‌ها و شهر تهران در حال برنامه‌ریزی است. به عنوان نمونه در کشورمان ایران اولین جزیره گردشگری مخصوص بانوان با نام آرزو در

دریاچه ارومیه برنامه‌ریزی شده است. در این جزیره هیچ مردی اجازه‌ی ورود ندارد و حمل و نقل عمومی، رستوران‌ها و دیگر امکانات، از سوی بانوان انجام خواهد شد.

مکان‌های زیبا و جالبی در زمینه گردشگری توسط زنان و یا با نام زنان ایجاد گردیده است که از آن جمله می‌توان به مسجد زیبا و پرشکوه گوهر شاد که توسط یکی از بانوان ایرانی ساخته شده و قریب به شش قرن قدمت دارد، اشاره نمود. این بنا، با عظمت و شکوه خاصی به همت بانوی نیکوکار گوهر شادآغا، همسر میرزا تیمور گورکانی بنا گردیده است. مسجدی که از نظر کاشی‌کاری، معرق، هفت رنگ و معقلی ممتاز بوده و هنوز کاشی‌های بکار رفته در آن از کیفیت مطلوب خاصی برخوردار است. و یا عمارت تاج محل که به دستور شاه جهان امیرگورکانی هند به منظور یاد بود همسر محبوبش ممتاز محل که در سال ۱۶۳۱ میلادی به هنگام وضع حمل فوت کرد بنا شده است. همان طور که مشخص است نام این بنای زیبا ایرانی است. این ساختمان بر پایه مخلوطی از معماری ایرانی، هندی و اسلامی تأسیس شده است و در ساخت آن ۲۰ هزار هنرمند و معمار از نقاط مختلف آسیا به خصوص ایران، شبه قاره هند، آسیای میانه و آناتولی شرکت داشته‌اند.

آغاز ساخت تاج محل سال ۱۶۳۲ بود و پایان آن سال ۱۶۴۸ (میلادی) به انجام رسید. تاج محل در ۲۰۰ کیلومتری جنوب دهلی نو پایتخت هند واقع شده است.

مکان دلپذیر و دیدنی دیگری که به نام یک زن نام گذاری شده است، آبشار بسیار زیبای ویکتوریا است. دیوید لیونگستون، کاشف اسکاتلندی، در سال ۱۸۵۵ از این آبشار دیدن کرد و آن را به افتخار ملکه ویکتوریا، آبشار ویکتوریا نام نهاد. آبشار ویکتوریا که سر راه رودخانه زامبزی در مرز دو کشور آفریقای زامبیا و زیمبابوه قرار دارد، یکی از دیدنی‌ترین آبشارهای جهان است. این آبشار عظیم که ۶/۱ کیلومتر پهنا و ۱۲۸ متر ارتفاع (دو برابر ارتفاع آبشار نیآگارا) دارد، از سال ۱۹۸۹ به عنوان میراث طبیعی مشترک زامبیا و زیمبابوه در فهرست میراث جهانی یونسکو ثبت شده است. این آبشار در زبان بومیان منطقه، «موسی او آتوینا» خوانده می‌شود که به معنی «مه خروشان» است. مه خروشانی که بر اثر سقوط این آبشار به وجود می‌آید، از فاصله چهل کیلومتری قابل رؤیت است.

مجسمه‌ی آزادی نیز یکی از زیباترین آثار هنری جهان است که سالانه گردشگران بسیاری را به خود جذب می‌کند. این مجسمه که بانویی مشعل به دست است از شاهکارهای جهانی به شمار می‌آید. مجسمه آزادی با نام اصلی «آزادی جهان را روشن می‌کند»، مجسمه‌ای است که در اواخر قرن نوزدهم و به مناسبت صدمین سالگرد استقلال آمریکا، از سوی فرانسه به این کشور اهدا شد. این مجسمه ۹۳ متری که در دهانه رودخانه هادسن در خلیج نیویورک نصب شده است، از سال ۱۹۸۴ تاکنون در فهرست میراث جهانی یونسکو ثبت شده است. این مجسمه فلزی که از جنس مس ساخته شده است، بیش از صد سال است که خوش آمدگوی مسافران، مهاجران و کلیه کسانی است که از راه دریا وارد خاک آمریکا می‌شوند. مجسمه آزادی در این مدت، به نمادی از کشور آمریکا و نیز سمبلی برای آزادی تبدیل شده

است. آگوست بارتولدی، مجسمه ساز مشهور فرانسوی ساخت مجسمه آزادی را بر عهده داشته است و گوستاو ایفل (مهندس مشهور فرانسوی و سازنده برج ایفل) نیز در ساخت اسکلت فلزی مجسمه به بارتولدی کمک کرده است. الهه آزادی در دست راست خود مشعل و در دست چپش لوح‌های با کلمات «JULY IV MDCCLXXVI» دارد که در واقع همان تاریخ تصویب بیانیه استقلال آمریکا (۴ ژوئیه ۱۷۷۶) است که یکی از پاهای مجسمه آزادی روی زنجیر قرار دارد و هفت برآمدگی خارمانند تاج مجسمه، نمادی از هفت دریا یا هفت قاره است. ارتفاع مجسمه، از نوک تا زمین (با احتساب پایه) ۹۳ متر است. ارتفاع خود مجسمه، بدون احتساب پایه آن، ۴۶ متر است. مجسمه آزادی از ورق‌های مسی که با چکش کاری شکل گرفته‌اند، ساخته شده است.

این ورقه‌های مسی به اسکلتی فلزی که برای استحکام و تحمل وزن مجسمه طراحی شده است، متصل هستند. در زمینه آثار ایجاد شده توسط زنان مسلمان گردشگر نیز می‌توان از قول ابن جبیر به ساختمان‌ها، برکه‌ها، چاه‌ها، مناره‌هایی که از بغداد تا مکه توسط زبیده بنت جعفر که از دیندارترین و اصیل‌ترین، عفیف‌ترین و داناترین زنان عصر خود بوده است اشاره کرد.

چشمه آبی در مکه به نام «عین زبیده» و قنات‌های ایجاد شده در راه مکه نیز از اقدامات این زن است. اگر این اقدامات توسط این زن انجام نشده بود و این اثر بوجود نمی‌آمد این راه متروک می‌ماند. (دهخدا، ۱۳۷۲، ص ۱۱۱۹) و یا بنای شهر تبریز که آن راه هم به زبیده همسر هارون الرشید نسبت داده‌اند. از دیگر بناها و آثار به جا مانده از گردشگری زنان مسلمان می‌توان به ایجاد کاروانسرای مدور برای اقامت زوار در قریه تاج آباد و ساختن پلی بر رود عظیمی در نزدیکی همدان و عمارت بقعه و صحن امامزاده یحیی در همدان و وقف ۲ دانگ از قریه لاله جین همدان که ملک زبیده دختر شاه قاجار بوده است و توسط این بانوی اسلامی و واسطه مهر و عشق به سالار شهیدان حضرت امام حسین (ع) وقف روشنایی حرم مطهر و تعزیه‌داری در کربلا شده است اشاره نمود. (اذنی، ۱۳۷۹، صص ۸-۷)

زن و گردشگری از دیدگاه قرآن

زمین گردی می‌تواند انسان را به اندیشه و داشته و با نگرش و بینشی که به انسان می‌دهد او را به تفحص در جهان آفرینش وادارد. خداوند در قرآن کریم از خردمندان می‌خواهد که در آفرینش زمان، شب، روز، آسمان، زمین، حیوان، انسان و جهان و آنچه در آن است بسیار بیندیشند. (سوره بقره آیه ۱۶۴) و در جایی دیگر در سوره مبارکه آل عمران آیه‌های ۱۹۰ تا ۱۹۱ خداوند می‌فرماید: «به راستی در آفرینش آسمان‌ها و زمین و گردش شب و روز نشانه‌هایی برای خردمندان است. آنان که همیشه خدا را یاد می‌کنند در حالی که ایستاده‌اند و یا نشسته‌اند. (اذنی، ۱۳۷۹، صص ۶-۲)

فرهنگ اسلام به علت برخوردار از تحرک و شادابی دارای جلوه‌های برتری است که دیگر فرهنگ‌ها فاقد آن می‌باشند. در زمینه اهمیت سیر و سفر امام صادق (ع) فرموده‌اند: «خداوند سیر و سفر مرا مسیر عبرت‌گیری و

پندآموزی، سکوت مرا تفکر و سخن گفتن مرا ذکر قرار بده» فلسفه سیر و سفر در اسلام چه برای زنان و چه مردان، طلب کمال و جستجوی علم و فضیلت بوده و هدف غایی آن شناخت هر چه بیشتر خلق یکتا و آثار صنع و فواید بوده است که در مسیر سیر و سفر وجود داشته و پنج فایده مهم و نهفته در سفر که توسط حضرت علی (ع) به آن اشاره گردیده، عبارت است از «زودن گرد ملال و رنج و اندوه از زندگی، کسب معیشت و بدست آوردن فراخی و گشایش در تأمین معاش، آموختن علم، بدست آوردن و اطلاع یافتن از آداب و رسوم اقوام و ملل دیگر و درک صحبت و مکالمه با دانشجویان، فرزانتگان و اقوام بزرگ و ارجمند». (پیشین، ص ۱۴) به همین جهت است که اسلام می‌گوید: ساعاتی از شبانه روز را به کار مشغول باشید و در ساعات دیگر از جنبه‌های مادی و معنوی زندگی بهره‌مند گردید. (فاضل، ۱۳۴۵، ص ۳۹۰) و در این زمینه مردان را بر زنان امتیازی نیست. در اسلام در مورد حضور زنان در اجتماع و جماعت جمع و عیدین محدودیتی وجود ندارد. پیامبر روز عید هم زنان را خبر می‌کرد حتی آنها را که نمی‌توانستند در نماز عیدین بنا بر عذر شرعی شرکت کنند خبر می‌کرد تا جلال و عظمت جامعه مسلمین را در گوشه‌ای ایستاده، تماشا کنند این نشان می‌دهد که برای زن محرومیت زندگی اجتماعی وجود نداشته است. (اصفهانی، ۱۳۶۶، صص ۲۱۶-۹۰ پراکنده)

در آیاتی از قرآن مقوله سفر و گردشگری با ارزش و مورد تأکید باری تعالی می‌باشد. می‌توان تفسیر قرآنی گردشگری و توریسم را «سیر و فی الارض» دانست که در آیات فراوانی مورد اهتمام و تأکید قرار گرفته است.

نمونه: سوره‌های الروم آیات ۴۰ تا ۴۴ و الاعراف آیه‌های ۵۶ تا ۵۹ (اذنی، ۱۳۷۹، صص ۴-۲) در این کتاب آسمانی، نه تنها سیاحت و گردشگری، به سبب آثار و فایده‌های فراوان آن امری مشروع و مبلغ شمرده شده، بلکه ترک آن دست کم برای گروهی از انسان‌ها، مورد سرزنش و توبیخ قرار گرفته است. در حالت کلی آیاتی که در پیوند با این موضوع هستند را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد:

۱- آیاتی که ترک گردشگری را سرزنش می‌کند. ۲- آیاتی که به این کار فرمان می‌دهند. ۳- آیاتی که به سیاحت گردشگری شماری از انسان‌های برگزیده و الهی اشاره می‌کند.

در برخی از روایات نیز به مشقت بار بودن سفر و سختی‌های آن گوش زد شده و در روایاتی دیگر، مسافرت مورد تشویق قرار گرفته و فواید معنوی و مادی آن یادآوری شده است. آیات قرآن به تعداد بی‌شمار، انسان را به مشاهده و سیر و سفر فراخوانده است. در ۱۳ سوره مقدسه (۲۶ درصد از آیاتی قرآنی) و در بالغ از ۸۰ آیه در زمینه اهمیت سفر، رعایت حال مسافر، زیارت و تجارت و بالا رفتن بینش، دقت و آثار صنع انسان‌ها ذکر گردیده است و ضرورت هجرت و سفر در ۸ سوره و در بیش از چهل آیه در ۱۵ سوره سفر را در جهت آگاهی و عبرت و دقت در صنع الهی مورد تأکید قرار داده است. (اذنی، ۱۳۷۹، صص ۵-۸)

در روایات و احادیث نیز به اهمیت سفر و مسافرت و سیر و سیاحت

تأکید گردیده و در این روایات به فایده سفر، آداب سفر، شرح و بسط گردشگری، خداشناسی و پی بردن به عظمت الهی و... اشاره گردیده است.

فرایند گردشگری زنان مسلمان و غیرمسلمان

بجتهای پیرامون گردشگری با توجه به پهنآوری از نظرهای مختلف قابل بررسی است لذا با گستردگی تعاریف و معانی همراه است و هر کس آن را با توجه با نوع بینش و امور مربوط به خود به گونه‌ای تعریف می‌نماید، به فرض تعاریف اقتصادی، اجتماعی، جامعه‌شناختی آن با هم متفاوت می‌نماید.

فرایند گردشگری زنان مسلمان و غیرمسلمان از ۲ بُعد مورد بررسی قرار می‌گیرد:

الف) گردشگری زنان مسلمان؛ یعنی زنانی که با اعتقاد و باور به ارزش‌های مکتبی و اسلامی می‌خواهند به گردشگری بپردازند.

ب) زنانی گردشگری غیرمسلمان؛ یعنی زنان غیرمسلمانی که برای گردشگری به کشورهای اسلامی سفر می‌کنند.

الف- گردشگری زنان مسلمان

در مورد مشروعیت گردشگری زنان مسلمان دو دیدگاه وجود دارد که با دو عنوان مشروع بودن و مشروع نبودن مطرح است. در این خصوص فرصت‌ها و تنگناهایی که در زمینه دیدگاه‌های گردشگری زنان مسلمان وجود دارد مورد بحث قرار می‌گیرد.

الف) مشروع بودن: زنان همانند مردان می‌توانند با نگر داشت ترازها و معیارهای اسلامی به گردشگری بپردازند.

ب) مشروع نبودن: گردشگری با وظیفه اساسی زن که خانه‌داری و بچه‌داری و دوری از جامعه و انتظار عمومی است، ناسازگاری دارد. بنابراین سیر و سفر زن مگر برای انجام واجب جایز نیست و در این بخش به این دو موضوع می‌پردازیم و دلایل دو دیدگاه یاد شده را بررسی می‌نماییم.

۱- مشترک بودن زن و مرد در تکالیف الهی: دیدگاه نخست به برخی از آیات قرآن مبنی بر یکسان بودن زن و مرد و هویت یگانه آنها و انسانیت هر دو که از گوهری یگانه برآمده‌اند، اشاره دارد و نظیر بنی آدم و الناس، انسان و... بیان می‌کند که واژه‌ی بشر بدون هیچ تمایزی بین زن و مرد اطلاق می‌شوند. «مَنْ عَمِلْ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ اُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَ لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» همچنین با توجه به آیات قرآن نظیر این آیه استدلال بر این که مرد و زن در احکام الهی یکسانند قوت می‌گیرد و به همین گونه است که امام خمینی (ره) نیز می‌فرماید:

«از نظر حقوق انسانی، بین زن و مرد تفاوتی نیست، زیرا که هر دو انسان‌اند و زن، حق دخالت در سرنوشت خویش، همچون مرد را دارد» (امام

خمینی، سال ۱۳۷۹، ص ۴۹)

۲- گردشگری یک ارزش اسلامی: با توجه به اصل اشتراک زن و مرد در تکالیف، آیات و روایاتی که انسان را به سیر و سفر و گردشگری در روی زمین دعوت می‌کنند ویژه‌ی مردان نیستند و زنان نیز شریک‌اند. البته در

زمینه گردشگری زنان مسلمان گاه تنگناها و محدودیت‌هایی در زمینه روایات و احادیث عنوان می‌گردد.

به عنوان نمونه آیات قرآن: باورمندان به ممنوع بودن حضور زنان در اجتماع به آیاتی استناد کرده‌اند، از جمله احزاب آیه ۳۴ که عنوان می‌نماید: در خانه‌های خود بمانید و همانند جاهلیت نخستین، با خودنمایی و خود آرایی از خانه بیرون نروید.

مخاطب این آیه گرچه زنان پیامبرند اما برای زنان دیگر نیز توصیه شده است. در برابر این دستور شریف، زنان مسلمان به خانه‌نشینی و پیوند و معاشرت نداشتن با نامحرمان امر شده‌اند که با بررسی بیشتر دیده می‌شود که نفیس کار در گردشگری به طور طبیعی بیرون رفتن از خانه یا ارتباط با نامحرمان و ارتباط با بیگانگان و حتی کافران را در پی دارد.

بنابراین عدم مشروعیت گردشگری زنان مسلمان را بیان می‌کند اما در پاسخ به این گفتار و مفسران باید عنوان نمود که این آیه گرچه در مورد زنان پیامبر است، اما در بسیاری از نقل و قول‌ها و احادیث و آیات ملاحظه می‌شود که پیامبر نیز زنان خود را در تمامی مسائل اجتماعی (و حتی دختر خویش را) مشارکت می‌دهد و افزون بر این هیچ فقیهی به مقتضای این آیه شریفه، فتوا به واجب بودن خانه‌نشینی و حرام بودن آمد و شد زنان را در جامعه نداده‌اند.

و یا در استفاده از احادیث بر ممنوع بودن سیر و سفر و گردشگری زن اشاره گردیده است.

روایاتی منقول است که صدای زن را عورت دانسته‌اند، و حتی سلام کردن زن و شنیدن صدای نامحرم را فتوای حرام داده‌اند. که این هم در مورد ابزار لازم گردشگری که همان رفت و آمد و ارتباط با نامحرم و صحبت نمودن با آن می‌باشد رابه زیر سؤال برده و عنوان می‌نماید که سیر و سفر زنان جایز نیست.

اما در بررسی و نقد آن باید با استناد به کتاب صاحب جواهر که پاسخ می‌دهد و به نقل متواتر و معروف فاطمه زهرا(س) و دختران آن بزرگوار، به سخن گفتن با مردم اشاره می‌کند. (نجفی، جواهرالکلام، ج ۲۹، ص ۹۸) و آن را رد می‌کند که چنین به نظر برسد. و یاد در مورد آیه ۳۶ سوره احزاب که با این آیه ناسازگار است می‌توان اشاره نمود. همچنین آیت الله حکیم نیز همانند صاحب جواهر اشاره می‌کند به زنها از صدر اسلام تاکنون، که پیوسته در بازارها و صحنه‌های جنگ و آمد و رفت‌های خود در خانه با مردم سخن گفته‌اند، همچنین از سایر روایات نیز استفاده می‌شود که صدای زن عورت نیست.

در سیره پیامبر و معصومان و متشرعان و متدینان را نیز افزون بر نمونه‌های یادشده، می‌توان عنوان نمود. هم در نقل قول شیعه و هم در نقل قول سنی پیامبر گرامی اسلام در مسافرت‌ها و جنگ‌ها به قید قرعه یکی از همسران خود را با خود می‌برد و همچنین در سایر جنگها و غزوات، پیامبر و حضرت علی(ع) و امامان معصوم، همسران، خواهران، و دختران خود را چه به قصد حکومت و چه با آگاهی از شهادت به همراه می‌برده‌اند. و همچنین به سخنرانی‌های زنان بزرگ دین و... نیز می‌توان اشاره نمود و به آن

استعانت جست تا بر مشروعیت تلاش‌های زنان در مسائل اجتماعی و حتی گردشگری تحکیم بخشید. بنابراین حضور زنان مسلمان در عرصه‌های اجتماعی از جمله سیر و سفر و گردشگری جایز است.

با توجه به مسائل فوق و جایز بودن حضور زنان در سیر و سفر و گردشگری، حضور زن در مسائل اجتماعی پای بند به ارزش‌های اسلامی و دستورهای دینی است. حضور او دارای شرایط و محدودیت‌هایی است که باید در همه تلاش‌های اجتماعی وی و از جمله در سیر و سفر به آن توجه داشت:

□ رعایت حجاب و عفاف: در اسلام و بینش اسلامی آن چه که سلامت اخلاق جامعه را خدشه دار می‌کند، باید با آن مبارزه و آن چه را که تضمین می‌کند باید تقویت کرد. بنابراین، پاسداری از عفت اجتماعی، وظیفه همگان است. ولی سهم زنان در این بُعد سنگین‌تر و مهمتر است زیرا زن‌های بی‌بند و بار هستند که مردان را به گمراهی می‌کشاند.

از دیدگاه اسلام، بی‌حجابی با عفاف سازگار نیست، در سوره‌ی نور آیاتی که مربوط به عفاف و حجاب است و ظایف زن و مرد را در معاشرت‌ها و رفت و آمدهای با یکدیگر بر سه اصل زیر مبتنی می‌داند:

- ۱- مردان و زنان از نگاههای مسموم به یکدیگر پرهیزند.
 - ۲- مردان و زنان مسلمان باید عقیف و پاکدامن باشند.
 - ۳- زنان باید پوشش داشته باشند و آرایش زیور خود را در نزد نامحرمان آشکار نمایند و در صدد تحریک و جلب توجه مردان بر نیایند.
- از دقت و تأمل در آیاتی که داستان‌هایی را مطرح می‌سازد و بیانگر این مطلب است ملاحظه می‌شود که حضور عقیفانه زن در اجتماع جایز است.
- متانت در رفتار: زن و مرد هر دو باید از کارهایی که سبب فتنه در دین و اخلاقشان می‌گردد پرهیزند، با وقار و متانت در اجتماع حاضر شوند. البته چون حرکت و حضور زن در جامعه حساس‌تر و راه لغزش برای او فراهم‌تر است، او باید به هنگام حضور دقیق‌تر باشد و از حرکت‌ها و رفتارهای خودش بیشتر مواظبت کند:

«زنان با هدف آشکار ساختن زینت‌های خود پا بر زمین نکوبند.» همچنین به گفته استاد شهید مرتضی مطهری: شرافت زن اقتضا می‌کند هنگامی که از خانه بیرون می‌رود، متین، سنگین و با وقار باشد در طرز رفتار و لباس پوشیدنش هیچ گونه عمدی که باعث تحریک و تهییج شود به کار نبرد. عملاً مردم را به سوی خود دعوت نکند، زبان‌دار لباس نباشد، زبان‌دار راه نرود، زبان‌دار و معنادار به سخن خود آهنگ ندهد، چه آن که گاهی اوقات ژست‌ها سخن می‌گویند. راه رفتن سخن می‌گوید، طرز حرف زدنش حرف دیگر می‌زند. (مطهری، ۱۳۷۲، ص ۸۶)

□ لزوم اجازه همسر برای گردشگری: زن اگر شوهر نداشته باشد خارج شدن و از منزل بیرون رفتن یا سیر و سفر او هیچ منعی ندارد. او تنها باید، حدود و شرایط اسلامی را رعایت کند، همان گونه که مرد هنگام خارج شدن از خانه و یا گردشگری باید حدود و معیارهای اسلامی را رعایت کند. البته اگر پدر از سفر دخترش جلوگیری نماید در این مورد دختر از باب حقوق والدین باید از وی پیروی کند. اما زنی که ازدواج کرده است به سبب ازدواج

بر زن و مرد به گونه‌ای متقابل، حقوق و وظایفی واجب می‌گردد. و این حقوق و وظایف گناه جنبه مالی دارد و گناه غیرمالی است که در حقوق غیرمالی یکی از حقوق مرد بر زن اطاعت و پیروی از شوهر است.

استاد مطهری چنین می‌نویسد: مصلحت خانوادگی ایجاب می‌کند که خارج شدن زن از خانه توأم با رضایت شوهر و مصلحت اندیشی او باشد، البته مرد هم باید در حدود مصالح خانوادگی نظر بدهد نه بیشتر. (مطهری، ۱۳۷۲، ص ۸۸)

فقیهان شیعه در کتاب‌های خود خارج شدن زن از خانه و یا سیر و سفر او را به دو گونه زیر تقسیم کرده‌اند:

- ۱- خارج شدن از خانه و یا سفر او برای انجام یکی از واجبات باشد.
 - ۲- خارج شدن او برای امری مستحب یا مباح باشد. (نجفی، ۱۳۷۴، ص ۳۱)
- در صورت نخست، مثل این است که زن می‌خواهد مسائل مورد نیاز خود را بیاموزد و یا این که مستطیع است می‌خواهد برای حج و احیاء سفر کند و یا در صورتی که یک واجب کفایی بر زن واجب عینی گردد در این گونه جاها مرد حق ندارد او را از بیرون رفتن و سیر و سفر باز دارد. اما اگر سیر و سفر از نوع دوم یعنی مستحب یا مباح باشد در این جا اجازه شوهر لازم است.

□ **همراه محرم در سفر زن:** آیا همراه محرم در سفر برای زن لازم است یا نه؟ این جا دو دیدگاه وجود دارد:

۱- فقهای شیعه بر این باورند که وجود همراه لازم نیست و زن بدون همراه نیز می‌تواند سفر کند.

۲- سفر زن به تنهایی در صورتی که امنیت جانی، مالی و آبرویی در تأمین باشد مانعی ندارد.

دیدگاه اهل سنت نیز بیشتر همراه محرم را در سیر و سفر برای زنان مسلمان واجب می‌داند.

□ **امنیت زن مسلمان در سیر و سفر:** یکی دیگر از محدودیت‌ها برای سیر و سفر زن مسلمان، این است که امنیت مالی و جانی و آبرویی داشته باشد. همچنین در روایات ما درباره‌ی حکومت جهانی امام زمان (علیه السلام) آمده است: در آن روزگار زن با زینت و زیور خویش از عراق درآید و تا شام برود و از هیچ چیز نترسد (صافی گلپایگانی، ۱۳۷۳، ص ۴۷۴). از این روایت و مانند آن فهمیده می‌شود که اگر جامعه سالم باشد و خطری زن را تهدید نکند سفر او به تنهایی هیچ مانعی ندارد.

ب: گردشگری زنان غیر مسلمان

ارتباط با قوانین حاکم بر روابط ملت‌ها و ملیت‌ها و تدوین قانون‌هایی روشن در این راستا بر کسی پوشیده نیست، با توجه به این که روابط گسترده‌ی کنونی بین سایر کشورها و گسترش صنعت گردشگری با توجه به قوانین و کنوانسیونها آمده است که هر فرد با مسافرت به سایر کشورها ملزم به رعایت قوانین و مقررات و همچنین فرهنگ و عرف آن جامعه و احترام به آن می‌باشد.

از جمله‌ی آنها در سایر کشورهای اسلامی می‌توان به پوشش زنان

گردشگر اشاره نمود که این پوشش تنها ویژه‌ی اسلام نیست بلکه در سایر شریعت‌ها از جمله عیسی و موسی و دیگر آئین‌های توحیدی نیز وجود داشته است. برای اجبار و یا عدم اجبار زنان غیرمسلمان در ورود به کشور اسلامی باید به دو نکته توجه داشت:

۱- با مطالعه قراردادهایی که پیامبر اسلام (ص) با اهل ذمه داشته است (ابن هشام، ۱۳۶۱، ج ۲، ص ۱۴۷)، به این نتیجه می‌رسیم که آنان می‌توانند براساس فرهنگ خودشان رفتار کنند و هیچ الزامی نسبت به پوشش اسلامی ندارند. زیرا تمام اهداف و مواد این قراردادها به روشنی مشخص و مفهوم‌اند، که هیچ سخنی از پوشش زن‌های آنها به میان نیامده است.

۲- در شماری از روایات از پیامبر و امامان معصوم نیز سؤال شده است که نگاه کردن به سر و صورت و موهای اهل ذمه چه حکمی دارد؟ مثلاً در حدیثی از امام علی (ع) آمده است که: نگاه به سرهای زنان اهل ذمه جایز است. (حرعاملی ب. س. ص ۱۴۹) و یا در روایاتی دیگر امام صادق (ع) از پیامبر (ص) نقل می‌فرماید که: حرام نیست که به موها و دست‌های زنان اهل ذمه نگاه شود. از این روایات بدست می‌آید که زنان اهل ذمه، فرهنگ پیش از اسلام را حفظ کرده بودند و به پوشش اسلامی پایبند نبوده‌اند و الزامی هم برای آنان از سوی پیامبر و یا امامان معصوم همانند زنان مسلمان وجود نداشته است، پرسش این سئوالات از سوی مسلمانان برای آن بوده است که تکلیف خود را بفهمند لذا بر آن می‌رسیم که پوشش برای آنها لازم نیست و به تقلید از آنان و به طریق اولی، زنان دیگر کافران نیز ملزم به پوشش اسلامی نیستند.

فقهای شیعه، با توجه به این مطلب که واداشتن آنان به پوشش واجب نیست، حکم شرعی نگاه به سر و صورت و موهای آنان را بیان نموده‌اند. اما برخی با قیودی آن را مطرح می‌سازند. امام خمینی (ره) در این باره می‌نویسد: نگاه کردن به زنان نامحرم غیرمسلمان جایز است بنا بر احتیاط واجب نمی‌توان به موضعی که به طور معمول می‌پوشانند نگاه کرد، مشروط به آن که به قصد ریه و تلذذ نباشد.

از آن چه گذشت، روشن شد که زنان اهل کتاب و کافران می‌توانند با لباس معمولی خودشان و با پوششی متناسب با عرف و آئین خودشان در کشورهای اسلامی به سیر و سفر و گردشگری بپردازند.

در عین حال، آیا واداشتن آنان به رعایت حجاب و یا پوشش مشخص براساس مصلحت و حکم حکومتی و یا به عنوان ثانوی جایز است یا نه؟ بی‌گمان حکومت اسلامی، باید از عفت عمومی جامعه اسلامی پاسداری کند و از راه‌ها و عواملی که سبب فساد و انحراف می‌گردد، جلوگیری نماید. براین اساس اگر حاکم اسلامی تشخیص دهد که رفت و آمد زنان غیرمسلمان بدون پوشش مناسب در میان جامعه اسلامی گسترش فساد را در پی دارد و یا سبب می‌شود که زنان مسلمان به بی‌حجابی روی آورند، می‌تواند از اختیارات حکومتی خود بهره گرفته و با در نظر گرفتن مصلحت اسلام و امت اسلامی آنان را به پوشش خاصی وادارد، پوششی که از فساد و انحراف جلوگیری کند، هر چند همانند پوشش زن‌های مسلمان نباشد، دست کم بدن و سر و گردن آنها پوشیده باشد. (رشیدی، ۱۳۸۶، صص ۱۶-۱۵)

نتیجه گیری

اسلام ارزش‌های واقعی انسان را در معیارهای اصیل و سرشت وی می‌داند، این انعطاف فکری، روحیه انسان را در خارج از درون به دگر خواهی و جامعه‌گرایی متوجه می‌سازد و یکی از راه‌های جامعه‌گرایی برخورد و تقابل فکر و اندیشه در سیر و سفر و هجرت است.

برخلاف جهانگردی مادی که در جهان بیشتر دارای سیر افقی است، گردشگری در اسلام و قرآن چه برای زن مسلمان و چه به جهت مرد مسلمان دارای سیر عمودی و توصیفی است. زیرا دریافت معنویت و تقدس، نشر علمی افکار و هدف‌مند بودن سیر و سیاحت و رهایی از خمود و جمود اثبات از طریق مشاهده در آیات و انفس و... همه و همه از برکات گردشگری از اسلام است. مهار نفس و کنترل امیال سرکش در احکام سفر زنان مسلمان مفهوم «امنیت» زنان را در مراسم حج با وجود فشرده‌گی و تراکم معیت به خوبی به تصویر می‌کشد. رعایت احکام اسلامی (حجاب، عفاف اجتماعی، متانت در گفتار و...) توسط زنان مسلمان مبین این است که در ذات سیر و سفر و گردشگری اسلامی فساد و وجود ندارد. زیرا فطرت اصلی انسان از کنجکاو و بی‌نشاط می‌گیرد و سیر و سفر خود امتحانی برای تعیین درجه تقوای انسان است و راهی است که می‌تواند انسان را به بینش و معرفتی گسترده نسبت به جهان هستی سوق دهد.

جهانگردی زنان مسلمان می‌تواند در ترویج عفت، وقار، پاکدامنی و صیانت جسم و الایی اندیشه تأثیرگذار بوده و دیگر ملل را با ارزشهای کاربردی زنان مسلمان آشنا نماید. زنان جامعه ایران اسلامی می‌توانند سفیران فرهنگی خوبی در برقراری تبادلات فرهنگی - اسلامی کشور باشند.

سیر و سفر زنان مسلمان می‌تواند نوع برداشت و تصورات غلط نسبت به آیین مقدس اسلام و نقش زن در اذهان جهانگردان و مردمان دیگر سرزمین‌ها را تغییر دهد و آزادی و برابری و «امنیت حقیقی» برای زن را در اسلام به تصویر کشد.

منابع و مأخذ

- ۱- ابن هشام، (۱۳۶۱)، «السیره النبویه و ترجمه و انشای قاضی ابرقوه» (م.م) انتشارات خوارزمی
- ۲- اذانی، مهری، (۱۳۸۵) هفته پژوهش «جایگاه زنان در سیر و سفر از دیدگاه اسلامی» اصفهان، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد
- ۳- (۱۳۷۶)، «زمین‌گردی در قرآن و فلسفه آن» رایه شده در همایش جهانگردی کیش
- ۴- اصفهانی، عمادالدین، ۱۳۶۶، «زنان پیامبر»، تهران، انتشارات محمد، چاپ پنجم
- ۵- امام خمینی، (۱۳۷۱)، «صحیفه نور»، (مجموعه رهنمودها) تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی چاپ دوم
- ۶- جلالی‌کندری، سهیلا، (۱۳۸۳) «زنان مسلمان، پرده نشینی یا حضور اسلامی» تهران، انتشارات دانشگاه الزهراء
- ۷- جمعی از نویسندگان مجله فقه، (۱۳۸۵) «گردشگری در فقه و تمدن اسلامی» قم، انتشارات بوستان کتاب

۸- حر عاملی، محمد بن حسن، (ب.س) «وسایل الشیعه» قم، انتشارات نصاب، جلد

۱۴

۹- حسن بن علی شیعه، (۱۳۶۶) «تحف العقول» (م.ب) تصحیح و تعلیق: علی اکبر غفاری، مؤسسه انتشارات اسلامی

۱۰- دهخدا، علامه محمد، (۱۳۷۲) «فرهنگ دهخدا»، تهران مجلدز

۱۱- رشیدی، محمدرضا، ۱۳۸۶ «مقاله گردشگری در اسلام» دانشگاه آزاد اسلامی واحد نیشابور

۱۲- صافی گلپایگانی، لطف‌الله، ۱۳۸۳، «منتخب الاثر» (م.ب) انتشارات امام المنتظر

۱۳- علامه حلی، حسن بن یوسف، ۱۳۸۶، «انوار الملوک» (م.ب) انتشارات بین‌المللی الهدی

۱۴- فاضل، سید جواد، ۱۳۴۵ «سخن حضرت علی (ع) از نهج البلاغه» (م.ب) انتشارات علمی، چاپ دهم

۱۵- کلام‌الله مجید

۱۶- مطهری، مرتضی، ۱۳۷۲ «مسأله حجاب» قم انتشارات صدرا، چاپ سی و هشتم

۱۷- مدرسی، سید کاظم (ب.س) «اسلام شناسی غرب» (م.ب) انتشارات برهان

۱۸- نجفی، شیخ محمد حسن، ۱۳۷۴ «جواهر الکلام» (م.ب) انتشارات کتابچی، چاپ چهارم